

Зізіньська А. П.,

асистент кафедри романо-германської філології та перекладу
Білоцерківського національного аграрного університету

ТИПИ ДИРЕКТИВІВ У ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ (7–11 ст.)

Анотація. Стаття присвячується дослідженню мовленнєвих актів в англійській мові давньоанглійського періоду (7–11 ст.). Розвідка зосереджується на одному з видів мовленнєвих актів – директивах. Ілюстративним матеріалом слугували літературні пам'ятки давньоанглійської мови, найдавніші з яких датуються 7 століттям.

Нами досліджені та виділені основні типи директивів, які були найбільш уживаними в зазначений період. Узявши за основу попередні розвідки та проаналізувавши джерела ілюстративного матеріалу, ми прослідкували особливості використання директивів у давньоанглійській мові та зробили порівняльний аналіз.

Діахронічний аналіз дав змогу визначити, що накази є найбільш уживаним типом директивних мовленнєвих актів. Вони виявилися діахронічно стійкими й зберегли односкладову структуру ще з часів давньоанглійського періоду. Саме тому дослідження зосереджується на цьому періоді, оскільки важливо дослідити зародження та утворення директивів, які в подальшому розвитку стали невід'ємною частиною імперативів. Граматикалізація, що відбулася з директивами та наказовими реченнями загалом, мала переважно прагматичний і морфологічний характер. Вони були пов'язані з розвитком наказового способу та мовою загалом.

Застосування електронних корпусів допомогло визначити частоту вживання певного директивного маркера в пам'ятках літератури. Аналізуються чотири основні типи директивів: *ic bidde*, *þu scealt/ge sculon*, *uton*, *neodþearf/þearf*. Перформативні директиви належали до найбільш уживаних і поширених у письмових пам'ятках літератури досліджуваного періоду. У давньоанглійській мові типовою моделлю було директивне дієслово в першій особі однини чи множини + додаток. Часто додавалося підрядне речення з указаною дією, яку мовець вимагав виконати.

Дослідження дало нам змогу встановити, що вибір директивів залежав (у більшості випадків) від «загрози (не загрози) обличчю». Натомість особливості їх уживання мали іншу мету. Таким чином, перформативи вживалися для підкреслення дії мовленнєвого акту й забезпечення виконання певної дії. Інші види директивів використовувалися для наголошення на терміновості та необхідності виконання того чи іншого акту й уточнення адресата. Нами встановлено, що зазначені вище директиви вживалися переважно в релігійних текстах.

Ключові слова: директив, давньоанглійська мова, імператив, мовленнєвий акт, діахронія.

Постановка проблеми. Директивні мовленнєві акти в історії англійської мови порушують низку питань і проблем, які неможливо охопити виключно синхронічним аналізом. Мовленнєві акти прохання, наказів тощо розглядаються науковцями як приклади актів «загрози обличчю» (*face-threatening acts*). У соціумі та під час комунікації їх часто вважають загрозою для «негативного обличчя» (*negative face*) адресата, тобто

втручання в свободу дій і нав'язування, що загрожує бажанню комуніканта бути незалежним [1]. Керуючись цією інформацією, можна легко пояснити велику кількість так званих непрямих директивів (*indirect directives*) у сучасній англійській мові (наприклад, *Could you help me? Will you open the window?*). Розвідки показують, що багато непрямих директивних мовленнєвих актів з'явилися в історії англійської мови в досить пізній період. Так, наприклад, чіткі випадки директивів у вигляді запитань важко знайти до початку 16 століття. Те ж стосується й інших непрямих директивів (Kohnen, 2004). Однак більш очевидні та прямі прояви директивів, які сьогодні вважалися б недоречними та неввічливими, були досить поширеними й часто зустрічалися в ранні періоди англійської мови. Звідси постає питання про норми мовленнєвих актів і рівень лінгвістичної ввічливості в період минулих століть. Чи дійсно люди в ранні періоди англійської мови були грубими та неввічливими, чи, можливо, просто існувала інша манера поведінки, якими взагалі були умови нормальної, дружньої комунікації?

Розвідка фокусується на давньоанглійському періоді та дослідженні, наскільки вибір певного директивного мовленнєвого акта залежав від увічливості та «обличчя» в Англо-Саксонській Англії. Ми аналізуємо чотири прояви директивів: директивні перформативи (за основу взято дослідження Т. Когнена, 2000), конструкції із займенником другої особи та *scealt/sculon*, конструкції з *uton* плюс інфінітив (сучасне *let's* з інфінітивом), безособові конструкції з *(neod)þearf* («необхідно комусь щось»). З погляду сучасної англійської мови ці 4 типи директивів мають різні прояви ввічливості й «обличчя».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки історична прагматика стала невід'ємною частиною досліджень з історичної лінгвістики. Разом із тим збільшується число розвідок мовленнєвих актів у діахронії (I. Taavitsainen (2007), A. Jucker (2007), T. Kohnen (2004, 2007), J. Culpeper and E. Samino (2000), I. Milfull (2004), D. Archer (2005), U. Busse (2002) та ін.).

Т. Когнен досліджував розвиток стратегій увічливості в історії англійської мови, а саме прояви директивів. В останніх роботах він аналізує способи передачі мовленнєвих актів і стратегій «збереження обличчя» (*face-saving strategies*) [2].

Дж. Кулпепер і Д. Арчер досліджують реквестиви в ролі непрямих мовленнєвих актів та особливості їх уживання в ранньоанглійський період. У роботах, спираючись на дослідження Дж. Серля (1975), вони обговорюють залежність мовленнєвого акту від контексту й застосування максимів Грайса. У ході їх дослідження з'ясовується, що важко встановити зв'язок між увічливістю та непрямыми мовленнєвими актами [3].

У. Буссе аналізує директиви й реквестиви в діахронічному розрізі. Він розглядає ці мовленнєві акти в контексті дискурсу, беручи до уваги їх ілюкитивну, а саме маніпулятивну, силу.

Особливу увагу присвячує поняттю ввічливості в період дослідження [4].

Метою статті є аналіз директивних мовленнєвих актів в історії англійської мови. У дослідженні ми зосереджуємо нашу увагу на давньоанглійському періоді та розглядаємо найбільш уживані типи директивів у цей період.

Методологія та методи дослідження. В історичній прагматичній діахронічній дослідженні мовленнєвих актів стикається з багатьма серйозними проблемами в методології розвідок. Одним із основних недоліків є те, що складно відновити способи вираження певного мовленнєвого акту в історії мови. Нами обрано саме ці чотири директиви, оскільки саме вони показують різновид уживання мовленнєвих актів у даньоанглійській мові, стосуючись як «загрози обличчя», так і ввічливості.

Для такого виду розвідки вчені використовують два види досліджень – метод суцільної вибірки та використання корпусів. У роботі ми використали бази таких корпусів, як *Dictionary of Old English Corpus* і *Helsinki Corpus*. Застосування саме такого способу дослідження є доречним, оскільки ми працювали з конкретними директивними маркерами, що спрощує та пришвидшує добір ілюстративного матеріалу для аналізу.

Виклад основного матеріалу. Однією з важливих проблем діахронічного прагматичного аналізу директивів є вибір класифікації мовленнєвих актів. У мовознавстві існує кілька типологій мовленнєвих актів. Так, класифікація Дж. Серля включає такі п'ять типів, базуючись на критеріях ілокутивної мети: директиви (спонукання до невербальної дії та спонукання до вербальної реакції), асертиви, комісиви, декларативи, експресиви [5]. Класифікація Дж. Ліча складається з директива, асертива, комісива, експресива й рогатива. Він не виділяє декларатив в окремий тип мовленнєвих актів [6]. До директивів відносять мовленнєві акти, які спрямовані на спробу мовця вплинути на адресата, змусивши його виконувати ту чи іншу дію [7, с. 66].

Проаналізувавши матеріал давньоанглійських корпусів (*Dictionary of Old English Corpus*, *Helsinki Corpus*), ми побачили, що одним із найпоширеніших типів директивних мовленнєвих актів у досліджуваній період були перформативні директиви. Типова модель складалася з директивного дієслова (в 1 особі однини чи множини), додатка (зазвичай указував на адресата) і дії, яку мовець вимагає виконати (представлене підрядним реченням з сполучником *þæt*) [8; 9].

(1) *Ic bidde þe þæt ðu læte huru ðe ðin lif deorre...* (*Ælfric's Catholic Homilies*, 63).

«Я прошу тебе назавжди залишити своє войовниче життя...»

Одним важливим результатом дослідження директивів давньоанглійської мови є те, що ці конструкції можна знайти в багатьох різновидах тексту і що вони, мабуть, набагато частіше зустрічаються в досліджуваній період, ніж у сучасній англійській мові.

У давньоанглійській мові дієслово *biddan* (*bid*, *ask* – просити блага) у цих директивах уживається перформативно. Кажучи *Ic bidde eow/þe* («я прошу/благаю тебе»), спікер виконує мовленнєвий акт прохання, впливаючи таким чином на адресата.

(2) *Leofan menn, ic bidde eow, þæt ge gefyldelice hlystan þæs, ðe ic nu eow secgan wylle* (*Wulfstan*, 9).

«Дорогий чоловіче, я прошу тебе вислухати терпляче того, хто хоче з тобою поговорити».

Загалом у корпусі давньоанглійської мови ми знайшли 317 випадків уживання *ic bidde* в пам'ятках літератури досліджуваного періоду.

Ще одним видом директивних мовленнєвих актів були конструкції *þu scealt/ge sculon* (*you shall/should*). Вони склалися із займенника в другій особі та дієслова *scealt/sculon*. Цей тип директивів є менш поширеним і налічував у корпусі DOEC (*Dictionary of Old English Corpus*) 185 прикладів *þu scealt* і 24 приклади *ge sculon*. Загалом це релігійні тексти, вірші та Біблія.

(3) *Nu þu scealt greotan, tearas geotan, þa hwile tima sy and tid wopes; nu is halwende þæt man her wepe and dædbote do drihtne to willan* (*The Anglo-Saxon Minor Poems*, 21).

«Зараз ти плач, нехай ллються твої сльози, час тебе зілуть, Господь чує плач людський і допоможе».

(4) *Forðon swa swa ge ær his synfullan gode onfengon, swa ge sculon dælneomende beon his witta* (*Bede*, 430).

«Так, як Господь прийняв його гріхи, так і ти маєш прийняти його покарання».

Приклади з *þu scealt* переважно належать до філософських текстів і віршів, тоді як *ge sculon* зустрічаються в релігійних текстах, проповідях і Біблії. Так, у випадках з *þu scealt* це в більшості ситуації, де мовець є у вищому становищі, наприклад, коли Бог звертається до людини, чи святий до демона, чи автор дає якісь особливі вказівки читачеві.

(5) *Ge sculon huslian þa cild, þonne hi gefullode beoð, and hy man bere to mæssan, þæt hyg beon gehuslode ealle þa seofon dagas, þa hwile þe hig unþwogene beoð* (*Ælfric's Second Old English Letter for Wulfstan*, 19).

«Ти маєш причастити свою дитину, коли буде єпископ і люди на месі, усі мають причащатися 7 днів, тоді воно очиститься».

У вищезазначених прикладах мовець чітко висловлює директив, закликаючи мовця зробити ту чи іншу дію. Загальна кількість випадків *scealt* у *Helsinki Corpus* становить 92 слова в 25 текстах, *sculon* – 84 в 25 текстах.

Наступним типом директивних мовленнєвих актів, притаманних давньоанглійському періоду, які ми виділи в ході дослідження і які варто розглянути, є конструкції з *uton* (сучасне англійське *let's*).

Дослідивши *Dictionary of Old English Corpus* (DOEC) і давньоанглійський розділ у *Helsinki Corpus*, ми з'ясували, що цей тип директивів зустрічається в текстах частіше, ніж попередній. Таким чином, у DOEC ми отримали такі результати: *uton* – 628 прикладів уживання, *wuton* – 24. У *Helsinki Corpus*:

uton – 418 прикладів у 82 текстах;

utan – 102 приклади в 38 текстах;

witon – 59 прикладів у 26 текстах;

wuton – 2 приклади в 2 текстах.

Більшість із цих прикладів зустрічається в релігійних текстах. У цих текстах, які переважно є релігійним ученням, зазначені вище директиви вживаються в молитвах, звертаннях до Бога, а також мирян, яким даються свого роду вказівки, як вести життя відповідно до християнської релігії тощо.

(6) *Uton feallan to ðære rode, and þone ælmihtigan biddan þæt he us ahredde wið þone modigan feond þe us afillan wile* (*Ælfric's Lives of Saints*, 17).

«Схилимося біля хреста й попросимо Всевишнього захистити нас від спокуси та лукавства наших ворогів».

(7) *Uton habban anrædne geleafan & fæstræde gepanc to urum Drihtne* (*The Homilies of Wulfstan*, 87).

«Маймо непохитну віру та чистий розум до нашого Всевишнього».

В інших типах текстів, особливо віршованих і законотворчих, *uton*-конструкції переважно були проханнями любити Бога, дотримуватися миру, молитися до Бога, прагнути потрапити до раю тощо. Ці прохання зазвичай розташовувалися або в кінці розділу, або в кінці тексту.

(8) & *utan ænne cynehlaford holdlice healdan & lif & land samod ealle werian, swa wel swa we betst magan, & God ealmihtigne inwerdre heortan fultumes biddan* (*Laws (Eleventh Century, p. 246)*).

«... давайте ж віддано підтримувати нашого єдиного короля та разом захищати наші життя й землю, а також молимося від усього нашого серця, як ніколи, нашому Всевишньому Богу про допомогу».

У ході дослідження ми знайшли всього кілька нерелігійних текстів із нецерковним контекстом (*Beowulf, Boethius*).

(9) *Swefað sudlice: Wuton sunnian, hwænne hine god læte swa swa gymeasne; þonne we hine forgripen and his geara ehtan; syþþan he ne hæbbe helpend ænne* (*The Paris Psalter and the Meters of Boethius, 70.10*).

«Тоді сказали: почекаймо, коли Господь його не пильнуватиме, тоді ми його схопимо й будемо судити, оскільки немає кому йому допомогти».

(10) *Uton nu efstan oðre siðe, seon ond secean searogimma/ gefræc, wundur under wealle* (*Beowulf, 2387–2388, 95*).

«Поспішаймо зараз, щоб удруге вирушити на пошуки дорогінінних каменів і походити по печері».

З вищезазначених прикладів видно, що *wuton/uton* – конструкції, що вживаються лише як просто директивні маркери, а не як вид звертання в реквестивному мовленнєвому акті. У творі *Beowulf* нами знайдено лише 3 приклади з вищезазначеними директивами, які вживаються в нерелігійному контексті. Вони не мають конкретного адресата, отже, не можуть розглядатися та належати до стратегій увічливості (*polite strategies*).

Варто додати, що в порівнянні з *scealt/sculon* директиви з *uton* є більш яскраво вираженими та більш увічливими. Оскільки перші мають германське походження та вживалися часто в такому ж контексті, можна зробити висновок, що непрямі мовленнєві акти були не притаманними для нерелігійних текстів германського походження.

Четвертий директив, який ми проаналізували, складається з комбінації слів *neodþearf/þearf* плюс займенник першої чи другої особи. У перекладі сучасною мовою ця конструкція означала *to need, to be in need etc.*, тобто «потребувати». Ці директиви часто вказували якийсь моральний обов'язок, потребу чи зобов'язання й часто вживалися в давньоанглійських проповідях.

(11) *Forðon us is micel neodþearf, men ða leofestan, þæt we biddan þa heofoncundan gesamunga þæt hi us eac þingion to ðam ælmihtigan Drihtne* (*Eleven Old English Rogationtide Homilies, 142*).

«І тому нам дуже необхідно, шановні, благати святе зібрання, щоб вони заступилися за нас перед Всевишнім».

(12) *Us is þonne swyðe mycel neodþearf on æghwilce tide þæt we habban mid us soðe sibbe and soðe eadmodnysse and þæt we geearnian mid urum hlutrum gebedum...* (*HomS 35 (Tristr 4), 9*).

«Нам дуже потрібен той час справжнього миру й покірності, і ми заслужили його своїми щирими молитвами».

З прикладів одразу видно, що директивність цієї конструкції пом'якшена необхідністю виконання певної дії, а адресати

та мовець залучені до виконання цієї дії. Звідси можна говорити, що *neodþearf*-конструкції, уживаючись у релігійному контексті, містили аспект увічливості.

Висновки. Аналіз пам'яток літератури давньоанглійського періоду дав нам змогу дослідити вживання директивних мовленнєвих актів і розглянути особливості їх уживання. Беручи за основу попередні дослідження директивів (Th. Kohnen, 2000), ми виявили найбільш уживані типи директивів у писемних пам'ятках давньоанглійського періоду. Добір матеріалу за допомогою корпусів дав змогу дослідити явище директивів і частоту їх уживання. Аналіз показав, що такі директиви, як *neodþearf, uton, scealt/sculon, ic bidde*, використовувалися протягом давньоанглійського періоду як у віршованих творах, так і в прозових текстах. Однак головний висновок дослідження стосується не лише частоти вживання вищезазначених директивів, а й дискурсу, у якому вони є поширеними. Так, наприклад, ці конструкції можна знайти в релігійних і нерелігійних текстах, про що свідчать дані з двох корпусів (*Dictionary of Old English Corpus, Helsinki Corpus*). Дослідження дає змогу зробити висновок, що ті конструкції, які вживалися в релігійних текстах, можна пов'язувати зі стратегіями увічливості, тобто релігійний дискурс пом'якшував директивні конструкції та додавав елемент увічливості. Говорячи про тексти нерелігійного походження, яких було менше в досліджуваних нами корпусах, можемо сказати, що вони показують основну структуру германського суспільства, де прослідковується пряма директивність досліджуваних конструкцій. Таким чином, англосаксонські директиви в нерелігійних текстах належать до прямих директивів (наказів) і не можуть уважатися увічливими.

Література:

1. Brown P., Levinson S.C. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge University Press, 1987. 358 p.
2. Kohnen T. Text types and methodology of diachronic speech analysis. *Taavitsainen I., Fitzmaurice S. (eds.). Methods in Historical Pragmatics*. Berlin-New-York: Mouton de Gruyter, 2007. P. 139–166.
3. Culpeper J., a Dawn A. Requests and directness in Early Modern English trial proceedings and play texts. *Jucker, Andreas H., Taavitsainen I. (eds.). Speech Acts in the History Of English*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2008. P. 45–84.
4. Busse U. Changing politeness strategies in English request: A diachronic investigation. *Jacek Fisiak (ed). Studies in English Historical Linguistics and Philology: A Festschrift for Akio Ozumi*. Frankfurt/Main: Peter Lang, 2002. P. 17–35.
5. Searl, John R. Classification of illocutionary acts. *Language in Society*. 1976. № 5. P. 1–24.
6. Leech G.N. *Principles of Pragmatics*. London: Longman, 1983. 246 p.
7. Searl, John R. *Speech Acts*. Cambridge University Press, 1969. 214 p.
8. *Dictionary of Old English Corpus (DOEC)*. University of Toronto. URL: <https://tapor.library.utoronto.ca/doecorpus/>.
9. *The Helsinki Corpus of English Texts*. URL: <https://helsinkiicorpus.arts.gla.ac.uk/display.py?fs=100&what=corpus>.
10. Culpeper Jonathan and Elena Samino. Constructing witches and spells: Speech acts and activity types in Early Modern England. *Journal of Historical Pragmatics*. 2000. Vol. 1.1. P. 97–116.
11. Kohnen T. “Let mee bee so bold to request you to tell me”: Constructions with “let me” in the history of English directives. *Journal of Historical Pragmatics*. 2004a. Vol. 5:1. P. 159–173.
12. Kohnen T. Linguistic Politeness in Anglo-Saxon England? A study of Old English address terms. *Journal of Historical Pragmatics*. 2008. Vol. 9.1. P. 140–158.

13. Milfull, Inge B. Advice. Performative expression in Middle Scots. *Anglistentag 2003. Proceedings. Trier: Wissenschaftlicher Verlag*. 2004. P. 57–70.
14. Taavitsainen I., Jucker A.H. Speech act verbs and speech acts in the history of English. *Taavitsainen I., Fitzmaurice S. (eds.). Methods in Historical Pragmatics*. Berlin-New-York : Mouton deGruyter, 2007. P. 107–138.

Zizinska A. Types of directives in Old English language (7–11 centuries)

Summary. The article is aimed to investigate speech acts in the Old English language (7–11 centuries). Our study focuses on one of the types of speech acts – directives. Literary monuments of the Old English language, the oldest of which date back to the 7th century, served as illustrative material.

We have studied and identified the main types of directives that were most manifested in the language of the above mentioned period. Based on previous researches, and analyzing the sources of illustrative material, we were able to trace back the peculiarities of the directives usage in the Old English language, and to make a comparative analysis.

The diachronic analysis revealed that orders were the most commonly used type of directive speech acts. They proved to be the most diachronically stable and have retained a one-part structure since the Old English period. That is why our research focuses on this period, as it is important to investigate the origin and formation of directives, which in its further

development became an important part of the imperatives. The grammaticalization of directives and imperative sentences in general was mainly pragmatic and morphological. It was connected to the development of the imperative mood and language in general.

The usage of electronic corpora has helped us to determine the frequency of manifestation of a particular directive marker in literary monuments. The article analyzes four main types of directives: *ic bidde*, *sceu scealt/ge sculon*, *uton*, *neodþearf/þearf*. Performative directives were among the most widely used and widespread in the written literature of the period under study. In Old English, the typical model of a directive speech act was: a directive verb in the first person singular or plural + object. A subordinate clause with a request was often added with the specified action that the speaker required to perform.

Our study allowed us to establish that the choice of directives depended (in most cases) on face threat. Instead, the peculiarities of their manifestation had a different purpose. Thus, performatives were used to emphasize the effect of the speech act and to ensure the performance of a certain action. Other types of directives were used to emphasize the urgency and necessity of the implementation of a particular act, and to clarify to whom it applies. We found that the above mentioned directives were used mainly in religious texts.

Key words: imperative, directive, Old English, speech act, diachrony.